

است. بنایain، متن مصحح شامل آغاز کتاب نیست و معلوم نیست که ترتیب مطالب در متن

چاپی با ترتیب مطالب در اصل مطابق باشد.

در مجموعه نسخه‌های خطی آبراهام فرکوویچ (Abraham Finkovitch) در سن پطرزبورگ، کجینه عظم و تقریباً دست نوردامی که از جهات مختلف می‌تواند داشته‌های ما از تاریخ تکر اسلامی و به خصوص مفترزله افزایش دهد،^۱ نسخه دیگری هست که کمتر از چهارده سی از قوت نویسنده (۹۴۶) نگاشته شده است (تاریخ اقام نسخه ۴۷۲ است). در این مقاله اولًا به توصیف متروک این نسخه خواهیم پرداخت و ثانیاً نشان می‌دهیم که تا چه اندازه این نسخه مارا در اصلاح متن مصحح باری می‌کند.

نسخه خطی II فرکوویچ، عرب ۱۱۱ شامل ۱۵۰ برگ، ۱۱ سالنی مقری است و ۱۶۳ سطر دارد. این نسخه در سلطاط در رجب ۴۷۲ به دست علی بن سلیمان کتابت شده و عنوان آن کتاب «الذخیر» الکلام والبصیرۃ المحتشم است، چنانکه در انجامه آن (برگ ۱۵۶ آ) آمده است:^۲

تم کتاب ذخیر العالم و بصیرۃ اللعلم إيملاه الشریف المرتضی رضی الله عنه و فرغ من نسخه لغسنه عالی بن سلیمان بسلطاط مصدری شهر ربیع ۴۷۲ والحمد لله علی نعمائده وهو حسبي ربه استعن وحده.^۳

نسخه‌ای کهنه از کتاب «الذخیر»^۴

شریف مرتضی (تاریخ کتابت: ۴۷۲ق)^۵

(Sabine Schmidtke)

در پیراهنیت مجموعه فرمکیج در متحفیات مرویه به مقری، بیکدیده:
A. Ya Borisov: "The Mu'tazilite manuscripts in the State Public Library in Leningrad", [Russian] *Bibliografia Vostoka* 8-9 (1935) 69-95 [reprinted in *Prirodovednyj Palestinskij Sbornik* 99 (36) (2002) 219-37]; Haggai Ben-Shammah: "A note on some Karaite Copies of Mu'tazilite Writings", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 37 (1974) 295-304.

قسمت اصل مطالب مرویه به معتبرله و قرایات (قرائی) در این مجموعه توسط آبراهام فرکوویچ نسخه ۱۷۷۴-۱۷۸۷ در طور سفر خود به سوریه، فلسطین و مصر (۱۸۶۴-۱۸۶۵) که در آن به مخصوص از دوسته که او از روی منیج واحدی نگاشته شده‌اند. علاوه بر این نسخه قرن یازدهم ابتدأ و انتها ندارد و جملاتی هم در داخل متن آن به طور کامل افتداده است. ابتدای نسخه مورخ ۱۸۹۲ به طور قابل توجیه از پیرنرنه و به علاوه بیشتر مطالب آن به هم برخته و محدود شده.

Shimon M. Lakson: *Selected Pearls: Treasures of Jewish Culture in Saint-Petersburg (manuscripts, documents, incunabula, ritual objects)*, St. Petersburg 2003: 27-46.

^۱ «علی», صورت نام کاتب تئیه یافته آن جزوی است که در عیری Eli آمد، است. بیکدیده، A. Ya. Borisov, "The time and place of the life of the Karaite author 'Ali b. Sulayman", [Russian] *Palestinskij Sbornik* 9 (1962) 112.

* ترجمه رضا پورخادی
۱. الشریف المرتضی، «الذخیر» فی علم الکلام، تصحیح احمدالحسینی، مؤسسه نشر اسلامی، قم ۱۴۱۱ احریم کالائی دیگر شریف مرتضی کیمی به تاریخ به اعتمام معتبرها اشاری فی تصحیح و چاپ شده است (مرکز نشر دانشگاهی، تهران ۱۳۸۱ش).

۴۱۱۵۶۴۲۳:۵

۴۲۵۱

۱۱۱۲

۱۷۲۲

۱۹

۳۶۴۱

۵۲۵۹

۱۵۲

۱۲۲

۱۰۵۲

۴۰۸۵۶۴۷:۱۰

۴۷۰:۱۰-۴۷۱:۱۰

۴۸۰:۱۱۴۹۷:۱۲

۵۳۰:۱۱۰۵۴۱:۱۰

۵۹۲۶۷:۲

بوریسف تبا ۷/۳ معموریات نسخه را دادیده بود و از آنجاکه فهرست سر فصلهای نسخه که او شده کرد او نسخه تبا شامل پیشنهای است که در کاراش تصویف بوریسف نیامده است. بدگذته او نسخه تبا شامل ۱۱ بروگ است. اولین سر فصل که بوریسف ذکر می کند در بروگ ۱۲ الف آمده در صورت فعلی نسخه در بروگ ۳۳۳۳الف است. چنان به نظر می آید که قطعات دیگر نسخه در پیشنهای دیگر جمیعه پیدا شده و پیدها به آنچه بوریسف در اختیار داشته اضافه شده است. این پیشنهای اضافی، که بیشتر متعلق به فصل نبوت و امامت است، چهار جزو است یکی ۱۴ بروگ (بروگ ۱۱۴) و بقیه ۱۰ بروگ (بروگ ۱۱۳) و همچنین سه بروگ تبا (بروگ ۱۵، ۱۶، ۱۷) و ۳۳ مطابق آن در جای احمدالمسنی عرضه می کنیم:

جای احمدالمسنی / II فرکوج عربی ۱۱۱

۱

۲

۳

۴

۵

۶

۷

۸

۹

۱۰

۱۱

۱۲

۱۳

۱۴

۱۵

۱۶

۱۷

۱۸

۱۹

۲۰

۲۱

۲۲

۲۳

۲۴

فصل فی پیان صفات الیام
فصل فی الدلال علی وقوع النص بالامانة علی امیر المؤمنین علیہ السلام
۴۲۹

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۶ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱)
قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۵ (جای احمدالمسنی ۳۳۷)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۴ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۰-۳)
قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۳ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۰)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۲ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۰-۱)
قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۱ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۲)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۰ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۳)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۹ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۴)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۸ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۵)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۷ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۶)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۶ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۷)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۵ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۸)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۴ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۹)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۳ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۰)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۲ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۱)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۲)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۰ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۳)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۱ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۴)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۱۰ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۵)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۹ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۶)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۸ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۷)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۷ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۸)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۶ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۱۹)

قطع یوسفی مطلب بس از بروگ ۵ (جای احمدالمسنی ۳۳۹:۱-۲۰)

ب) ایجاد شده است. در ذیل پیشنهای از تصحیح احمدالمسنی که در نسخه خطی موجود بحث ما نیز موجود است ذکر می شود:

جای احمدالمسنی II فرکوج عربی ۱۱۱

۱۱۱	۸۲:۱-۹۴:۱۷	چای احمدالمسنی
۱۲۸:۱۳۵	۱۵۹:۲-۱۷۶:۲	
۱۱۶:۱۳۷	۱۷۷:۱۰-۱۷۸:۱۱	
۳۳	۱۷۷:۱۱	
۳۷۸	۱۸۵:۰-۲۲۳:۱۰	
۴۰-۸۹	۲۲۸:۲-۲۴۴:۱۲	
۱۰۶-۱۱۵	۲۴۹:۱۰-۲۷۵:۱۲	
۹۰-۱۰۵	۳۵۰:۲۰-۳۵۰:۱۸	
۳۷۱:۱۸۸-۲۸۳:۷	۳۷۱:۱۸۸-۲۸۳:۷	

4. Borisov: "Mut'azilite manuscripts of the State Public Library", 93.

جزاین افر. علی بن سلیمان بسیاری از آثار مستوله را مستباح کرده است و خود بر چندین اثر معتبر لغایتین شرح نگاشته است. بحکم بد.

Borisov: "The time and place of the life of the Karite author 'Ali b. Sulaymān", 109-14.

الكلام في الأشعار
قطع يوستكى مطلب بس ازيرى ٩٥ (باب احمد المسيحى ١٥٣٦)
فصلى الراى على الكربلا
فصلى الراى على اصحاب التائسة
الكلام فى الأعوااض
فصلى فى الوجه الذى يستحق على الله عزوجل بها الموضع
المعنى من قيل الام دون من سكته منه
المعنى من قيل الام دون من يتصعن الاعوااض وان
قطط يوستكى مطلب بس ازيرى ١١٥ (باب احمد المسيحى ١٤٣٩)
فصلى فى النثار يولد العلم ولا يولد الفتن ولا الشكر ولا نسيبا سرى العالم
فصلى فى فساد الكلبة
فصلى فى العياد يندرون على المدارف وانها من فعلهم
فصلى فى وحوب النظر فى مرقة اهل عرجل وعجه وجوره وانه أول الواجبات
فصلى فى كنية حصول المأوى حتى يحب عليه النظر والكلام فى
جنس المذائر وحيثية
قطع يوستكى مطلب بس ازيرى ١٢٧ (باب احمد المسيحى ١٤٣٧)
فصلى أن القدر يتعلق بالمعنى والمعنى من المضايق من جناس
مقدورات المباد وكونية تلقها بذلك وجوده
فصلى الدلاله على أن الامر يعنى لدفع الضمر المعلوم والمطرد
قطع يوستكى مطلب بس ازيرى ٨٩ (باب احمد المسيحى ١٤٣٣)
فصلى حل يحيى العوض بالأخير لم
فصلى في الماء على ان القراءة تختار بعدتم العمل
قطع يوستكى مطلب بس ازيرى ١٢٥ (باب احمد المسيحى ١٤٣٧).
فصلى في الراى على المجموع
فصلى في الكلام على العمارى
قطع يوستكى مطلب بس ازيرى ١٣٩
الكلام فى النسخ
الكلام فى الراى على اليهود فى أيامه من نسخ الشريعة
قطع يوستكى مطلب بس ازيرى ١٣٣ (باب احمد المسيحى ١٤٣٦)
فصلى في يجري عليه تعال من الأوصاف الراجحة إلى الإبراء والكلفة
فصلى فيما يستحق تعال من الأوصاف من حيث لم يحصل ما يقدر
عليه من أفعال عصوصه
فصلى في ذكر جملة من أحكام الدعاء

پیوست

چنانکہ از فہرست فوق برمی آئد، نسخہ خطی ۵ برگ دارد که معمال در متن چاہی تدارد، این پنج برگ شامل برگ ۱۵، انتہای «فی الرؤى علی الشوّقیة»، اورگ ۱۳۹-۱۳۸ بـ۱، فصل «فی الرؤى علی الجوس» (برگ ۱۳۸ بـ۱۱۳۹ آ) و «فصل الکلام علی النصاری» که پایان آن تاقص است می شود، آن برگ ۱۳۸-۱۳۷-۱۳۶-۱۳۵-۱۳۴-۱۳۳ که حیث سر فصل ندارد جانشندک از من می برمی و متعلق به شریعہ است. بد علاوه بجت دربارہ تنویری به طریق یکسانی در کتاب «الملخص شریف مرتضی» (فصل فی الکلام علی الشوّقیة) (ص ۲۸۹-۲۸۸) پیش از نصل «فی الکلام علی الجوس» (ص ۲۸۹ و بعد) خود اشاره می کند (برگ ۱۳۸ بـ۱)، که اگر آن است که بجت قبل درباره تنویری بوده است.^۵ متأسفانه، برگ ۱۳۸ و ۱۳۹ مطابق تحریر شده است و بد همین جهت تبا پخته باشی از آن قابل بازسازی آمده است. افروز براین، عبارات ابتدای «فصل فی الرؤى علی الشوّقیة»، آنجاکه نویسنده به بجت پیشتر «الخطف» - / المؤرب: الغرب

یقدمه باورفات کثیره بعد الا بخراج بذلك التقدم من کونه داعیاً و باعضاً ولا لأمر^(۶) عصره المنسی و ربها کان في تقدمه زیاده في کونه لطفاً. الا ترى أن أحدنا قد تقدم الرفق بوعله والhost له على التعلم بأوقات كثرة على زمان التعلم بل ربها كان ذلك التقدم ادعی له إلى التعلم. ويتسم اللطف إلى أقسام ثلاثة: أولها أن يكون من فعل المكلف تعامل، وثانيها أن يكون من فعل المكلف الذي اللطف له، وثالثها أن يكون من فعل غير الله تعالى وفعل غير المكلف الذي اللطف له، والذي من فعله تعالى ... نسم فإن كان واقعاً بعد تکلیف الفعل الذي هو لطف في کان واجباً على ما سنبهی بعون الله عز وجل، وإن کان واقعاً مع تکلیف الفعل لم یوصف بأنه واجب لأن التکلیف لم یوجبه ولم یقدم له سبب وحوجب لكنه مع ذلك لا بد من أن یفعله الله تعالى لأنه کالوجه في حسن التکلیف. فاما اللطف إذا کان من فعل نفس المكلف فهو تابع لما هو لطف في فیان کان واجباً فهو واجب وإن کان لطفاً في نفل فهو عزله. وأما إذا كان اللطف من فعل شرطه تعالی وضرر المكلف الذي اللطف له فلا بد أن یكون معلوماً من

حاله أنه یعمل ذلك الفعل على الوجه الذي کان لطفاً فيه في الواقع الذي هو لطف فیه. وإن ... سبحانه أنه لا یعمل فیح التکلیف الذي هذا الفعل لطف في هذا منی لم

۵ فصل فی الرؤى علی الجوس، الکلام علی جولا، پترب من الکلام علی التقویة و ما فیها به من الأدلة أن یکون للدماء تعالی میطل مدهجه ۳۰۰ قدم، وقام الأدلة علی حدود الأجرام بدل علی حدود السبطان لذمین پیشته جسمی، وإن انتهی بعزم قدمیاً ...

يباً أن ما كان من فعل الغير الشرط في حسن التكليف العام بأنه يقع لا محالة وإن المخالف إذا كان من فعله عزّ وجلّ وتأخر عن ... فلا يكون إلا واجباً وأما إذا قارن التكليف فالليس بواجب وقد مضى، الفعل فيه.

يُكَلِّفُهُ بِالْمُعْتَدِلِيَّةِ، فَإِنْ كَانَ لَهُ بِدْلٌ يُسْدِدُ مَسْدِهِ فِي مَقْدُورِهِ تَعْمَلُ حَازِرًا
الْكَلْكِلَيَّةَ بِأَنْ يَلْطِفُ فِيهِ تَعْمَلَ عَيَا هُوَ مِنْ مَقْدُورِهِ، وَلَمَّا قَاتَنَا بِذَلِكَ لَأَنَّ إِذَا كَانَ مِنْ فَعْلِ
غَيْرِ هَذَا الْمَكْلَفِ لَمْ يُخْرِجْ أَنْ يَجْبُ عَلَيْهِ أَنْ مَصْلَحَ غَيْرِنَا لَا يَجْبُ عَلَيْنَا، وَلَظْهَرَ الْمَعْلَمَةُ قَاتِنَا
إِنَّ أَمَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ الشَّرْعَ إِلَى أَمْتَهِ لَا يَدْعُ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَهُ فِي مَصْلَحَةِ بِرْجَعِ إِلَيْهِ

فإن قيل: كيف تتحققون القول بأن الملطف إذا كان من فعل المكلف نفسه لا بد من أن يكون واجباً أو ندباً، وذبح البهائم لا على طريق العبادة عندكم أنه لطف وهو من باب الباح. قيل: ذبح البهيمة إذا لم يكن من باب العبادات كان لطفاً لغير الذائب فلا ينفع ما ذكرناه وما يجب عليه أن الشعارات على ضروب ثلاثة: أحدها بما يحب الكونية مصلحة وإما فتح ترك الواجب، وثانيها ما يتبيّح لأنه مفسدة وترك إما يجب لأنه ترك القبيح، وثالثتها ما رغب فيه لأنه مصلحة ولا يدخل في باب الملغى ذكر الترك فإن الندب لا يقتضي حكماً في تركه بل هو على ما كان عليه وإنما لم يدخل الفسدة ما يكون فعله لطفاً وتركه مفسدة لأن الدليل اقتضى خلاف ذلك والا فهو جائز في نفسه كالصلة إنما يجب لكونها مصلحة لا لأن تركها مفسدة ولذا ... في الشربة أوصافها وكذلك القبائح الشربة كالرها وغيره إنما قبيح لأنه مفسدة لأن تركه مصلحة وهذا كانت الإشارة والتعين في الشربة للأوصاف والشروط متوجهاً نحو هذه الأفعال دون تركها.

١٠: مصلحة: كوفا مصلحة /
 ١١: ذاتك: + فقط
 ١٢: تركها: ترتكها
 ١٣: الذي: + الرول: ١٨٨:١٣
 ١٤: ذلك: الفرك / ولا: أو لا /
 ١٥: العلم: + ربتعه:
 ١٦: بلا: بغير:
 ١٧: ١٨٧:٢١
 ١٨: ١٨٨:٣
 ١٩: قاتلا: قاتلا
 ٢٠: كانت: كان
 ٢١: قيل: قيل
 ٢٢: لرو: فلو / سين: سنه
 ٢٣: وبعد: + وبعد
 ٢٤: استحقاق: يشربها /
 ٢٥: يهدى: يهدى

النفع فيه مقصوداً والظلم ما فعل بالظالم
 الشر لأجل الاعتداء بالاصناف
 لمعنى: به المعنون / يقصد: نفسه
 ٢٢٣١:٢ ٢٢٣٢:٣ ٢٢٣٣:٤ مساواة
 من أذى: بآذى ٢٢٣٤:٥ ٢٢٣٥:٦ في: -
 ذلك: ٢٢٣٦:٧ ٢٢٣٧:٨ مساواة
 قيل: ٢٢٣٨:٩ ٢٢٣٩:١٠ بعد: بعد
 للذهاب: ٢٢٣١١ ٢٢٣١٢ تابع: تابعة
 العقال: العقال ٢٢٣١٣ ٢٢٣١٤ حداش
 أصبعه: أصبعه ٢٢٣١٥ رفخ: رفخ
 ولدنا: ولدنا ٢٢٣١٦ ٢٢٣١٧ بغير: الغر
 كاتوا: + عقلاء ٢٢٣١٨ ٢٢٣١٩ محسن: + للنفع
 تعال: - / عقلاء ٢٢٣٢٠ من: عن
 العقال: بالعقال ٢٢٣٢١ ٢٢٣٢٢ محسن: نفسه
 لغيرها: لغيرها ٢٢٣٢٣ وما: وقلروا
 وظرون: مطردون / فيه أيضاً ٢٢٣٢٤
 أيضاً فيه ٢٢٣٢٥ مزيده: من يده
 أو طلاقاً: بالنفع: + ٢٢٣٢٦
 يحمله: يحمله ٢٢٣٢٧ يحسن: + مما
 بالاصناف: والاصناف ٢٢٣٢٨ يحسن: حسن
 سبحانه / المأفع: ساقعه ٢٢٣٢٩
 قيل: قيل / بالاصناف: أن يكون ٢٢٣٣١